

SOLBERGASKATTEN

Text: Stefan Håkansson

Foto: Leif Strååt

Innehållsförteckning

En 1500-tals skatt.....	3
Platsen för skattgömman	3
Inbördeskrig.....	4
Sten Sture d.y.	5
Vad fick man för mynten?.....	5
Gustav Vasa.....	6
Fyrk.....	6
Nya nominaler	8
2 öre.....	9
½ mark.....	10
Mark.....	11
Vad fick man för mynten?.....	11
Erik XIV	12
16 öre.....	12
½ öre.....	14
Vad fick man för mynten?.....	14
Johan III.....	15
Johan och Ivan den förskräcklige	15
Inflation	16
½ daler	18
4 öre.....	18
Öre.....	19
½ öre.....	20
Präglingsteknik.....	21
½ öret igen	22
Örtug.....	23
Hyperinflation	24
3 mark.....	24
4 öre.....	25
½ öre.....	25
Ett rättsfall från 1592.....	26
Vad fick man för mynten?.....	26
Sigismund	27
Öre.....	28
½ öre.....	29
Vad fick man för mynten?.....	29
De utländska mynten.....	30
Danmark	30
Litauen/Polen.....	31
Tyska riket.....	32
Förenade Nederländerna.....	34
Smyckena	36
Hur mycket var skatten värd när den gömdes?	39
Vem gömde skatten?	39
Upphittarna.....	39
Litteraturlista.....	40

En 1500-tals skatt

I maj 1955 gick pojkdrommen i uppfyllelse för två pojkar, som båda hette Tomas. De hittade en skatt bestående av 2132 silvermynt samt några smycken. Fyndet gjorde de när de lekte att de byggde en väg över en damm, bland alla schaktmassor som tippats i Solberga.

Efterforskningar visade att schaktmassorna kom från kv. Gropen (nu kv. Stigbygel), där tunnelbanan och Hötorget skulle byggas, närmare bestämt på platsen för nuvarande femte höghuset alldeles invid Sergels torg.

Skatten inlöstes så småningom av Stockholms stadsmuseum för den då ansevärd summan 2500 kr.

CVI VVLT DEVS DAT (Gud ger åt den han vill) som en journalist då så fyndigt skrev, orden är ett citat från ett av mynten i skatten.

Platsen för skattgömmen

Stadsholmen var vid 1500-talets slut nästan fullt bebyggd, därför hade staden börjat breda ut sig på malmarna. Sedan Gustav Vasas tid fick husen av försvarsskäl endast uppföras av trä, så att de lätt gick att bränna om fienden var i antågande. Det närbelägna Klara kloster hade man t.o.m. rivit av den anledningen och teglet användes till bygget av stadens ringmur. På 1580-talet började Johan III bygga upp Klara kyrka igen. Området kring gömstället, strax nedanför Brunkebergsåsen, var sank. Bebyggelsen i närheten var gles, främst av folk från slottet och kronan, och bestod mest av malmgårdar där man odlade grönsaker och höll djur.

Inbördeskrig

Skatten gömdes troligen 1598 eller 1599, då slutmynt¹ är en riksdaler från Västfriesland med årtalet 1598. Vem som gömde skatten kan vi inte veta. - Det var en orolig tid. Hertig Karl hade länge intrigerat mot Sigismund som hade ärvt riket efter Johan III . Sverige som arvrike var inte gammalt då. I september 1598 kulminerade konflikten med slaget vid Stångebro då de kungatro gna trupperna besegrades av hertigens armé. Hertig Karl var sedan 1595 utnämnd till riksföreståndare i konungens frånvaro och nu tog han i praktiken över regentskapet helt och hållet, även om Sigismund formellt inte avsattes förr än året efter. Nu var det dags för räfst med dem som hade hållit på Sigismund. I Stockholm fanns det säkert många som hade anledning till oro, då många i tongivande kretsar hade hållit på fel häst. - Kanske var det en borgare eller en kyrkans man, som bodde i Staden och hade byggt sig en liten gård på malmen. I dess närhet gömde han sitt sparkapital, där det låg i säkert förvar, tills en grävskopa sattes i jorden och några pojkar skulle bygga en ”väg”.

Hans namn finns troligen nämnt i Stockholms tänkebok i något sammanhang, staden var ju inte stor, c:a 8000 invånare vid den tiden, men vem var han? Varför hämtade han inte skatten? Vad hände?

Solbergaskattens mynt sträcker sig över nästan hela 1500-talet, som är en intressant tid i Sveriges mynthistoria, då många nya nominaler infördes och penningvärdet åkte berg och dalbana. Det äldsta myntet är en halvörtug utan årtal från Sten Sture d y:s tid som riksföreståndare (1512 – 1520) och slutmynt är en riksdaler med årtalet 1598 från Västfriesland i det Förenade Nederländerna, en handelsnation på stark uppgång.

Under denna period inträffade de två svåraste inflationsperioder som förekommit i Sverige, båda under Johan III:s tid som regent.

¹ Slutmynt = det yngsta myntet i ett skattfynd.

Sten Sture d.y.

Ända sedan Engelbrektstiden hade det bland landets rådsaristokrati rått stor oenighet om förhållandet till unionens vara eller icke vara. Ibland avlöstes unionskungarna av en svensk kung eller riksföreståndare tills unionskungen åter kunde ta makten i Sverige. Sedan år 1501 då Hans, den danske kungen förlorade makten i Sverige, styrde Sturarna. Inte som kungar, utan med titeln riksföreståndare.

Halvörtugen från Sten Sture d y:s tid 1512-20, är en hybrid².

Å.s. **STEN STVR RIT**

F.s. **STEN STVRE RI**

Vikt 0.80 g. Diam. 17,6 mm.

På ena sidan finns en krona på mittfältet, på den andra ett S som står för präglingsorten, Stockholm. På båda sidorna anger det myntherren **STEN STVRE RIT** d.v.s. riddaren Sten Sture, istället för det vanliga **MONETA STOKHOL** eller **MONETA NOVA STOKHOL**. Myntet väger 0.80 g, vilket indikerar att myntet är präglat före 1515. Silverhalten ska för de äldre fyrkarna vara 385/1000. De yngre fyrkarna, efter 1515, har man gjort något tyngre för att därigenom dölja en försämring av silverhalten till 250/1000. Myntet är böjt, vilket är mycket vanligt på medeltidsmynt. Böjning var ett enkelt sätt att testa silverhalt.

Vad fick man för mynten?

- Ett dagsverk betalades med 4 örtugar dvs. 8 mynt av ovanstående valör.

² Hybrid = korsning. I detta fall sidor från två olika mynt som har sammanförts så att ett "felaktigt" mynt uppstått.

Gustav Vasa

Efter upproret mot den danske unionskungen Kristian I, kom Gustav Eriksson till "regemente" 1521. Först som riksföreståndare, och 1523 som vald kung eller som det hette "dömd till tronen". Myntutgivningen förändrades omgående och ett flertal valörer som tidigare endast funnits som räknemynt³ började utges.

Fyrk

De äldsta av Gustavs mynt i Solbergaskatten är fyrkar utan årtal angivet, präglade mellan 1524 och 1527. De anknyter i stil till mynten från sturetiden och interregnum⁴. Liksom de äldre mynten anger de flesta S:t Erik som svensk kung.

I opposition mot de danska unionskungarna såg man S:t Erik som rex perpetuum (evige konung) och legaliserade därmed sitt eget regentskap som ställföreträdare för honom, man hade ju trots allt avsatt en laglig kung. Det finns dock några exemplar med Gustav som myntherre.

S:t Eriksfyrkarna bär texten: **S ERIC VS REX SVE** på åtsidan och **MONETA STOCHO** på frånsidan.

Å.s. **S ERIC VS REX SV**
F.s. **MONETA STOCHO**
Vikt 0.89 g. Diam. 18.9 mm.

Å.s. **S ERIC VS REX SVE**
F.s. **MONETA STOCHO**
Vikt 0.83 g. Diam. 18.4 mm.

³ Räknemynt = endast räkneenhet, ej präglat mynt.

⁴ Interregnum = period mellan två regerande kungar.

Å.s. **S ERIC VS REX SVE**
F.s. **MONETA STOCH**
Vikt 0.79 g. Diam. 18.5 mm.

Å.s. **S ERIC VS REX SVECI**
F.s. **MONETA STOCH**
Vikt 0.77 g. Diam. 19.0 mm.

Gustavsfyrekarna har texten: **GOSTAVS D G R SV** på åtsidan medan frånsidan är den samma.

Å.s. **GOSTAVS D G R SV**
F.s. **MONETA STOCHO**
Vikt 0.96 g. Diam. 19.0 mm.

Silverhalten är 344/1000, finvikt 0,32 g rätt vikt skall vara 0.94 g.

Samtliga mynt är böjda, några flera gånger.

Mynttypen återkommer för sista gången så sent som 1589 – 1591 under Johan III:s regering.

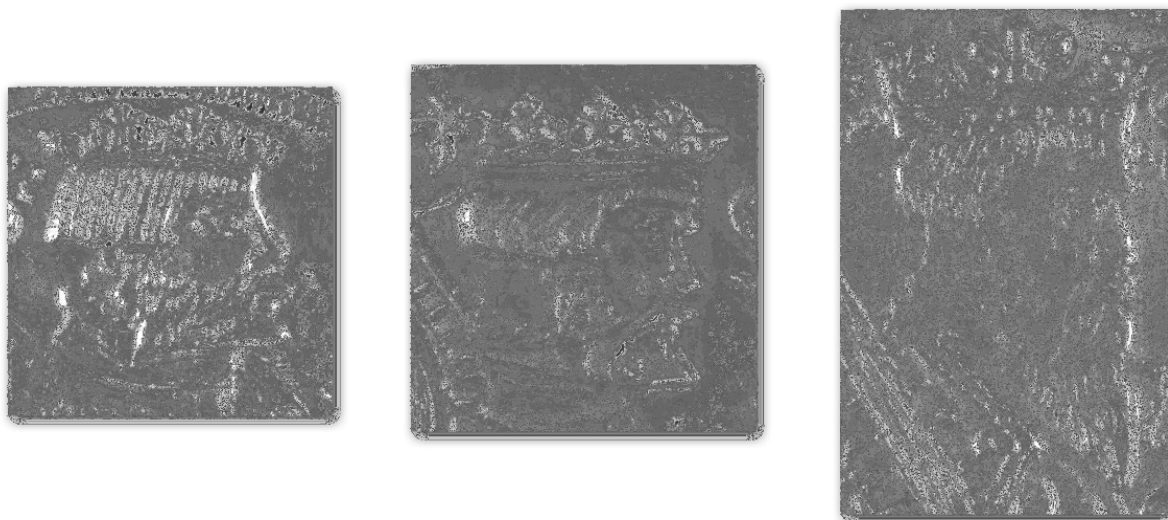
Nya nominaler

År 1534 infördes något helt nytt inom svenskt myntväsende, dalern, den tidens euro. Dalern var främst avsedd för utrikeshandel och hade egentligen ingen anknytning till svenskt myntsystem. Förebild var den tyska jochimstalern. Dalern fanns i de flesta europeiska handelsnationerna. Dalern var från införandet av nästan rent silver, 953/1000, finvikten var 28.06 g. men nedsattes 1542 till 875/1000, finvikt 25.60 g. Därefter hölls finvikten nästan konstant, vilket var en förutsättning för handel över gränserna. (Mer om dalern i samband med inflationerna under Johan III.)

Myntprägling i Sverige utgick ända från början under vikingatidens slut, från mark, som endast var ett räknemynt, d.v.s. det fanns intepräglat. Ursprungligen var mark en viktenhet om c:a 210g. Marken delades i 192 penningar i Svealand och då penningen ursprungligen vägde drygt ett gram så var en mark penningar nästan lika med en viktmark med avdrag för präglingskostnad.

År 1536 införde Gustav mark sompräglat mynt för första gången och även delarna därav, ½ mark (4 öre) samt 2 öre. På grund av myntförsämringen genom århundradena vägde marken nu endast 13.16 g., finvikten var 8.23 g.

Mynten skiljer sig radikalt i utförandet från tidigare typer. På dessa finns ett porträtt mer eller mindre likt som snart utvecklas till konstverk av hög kvalitet. Öresmyntet hade börjat präglas redan 1522 under Gustavs tid som riksföreståndare, då i helfigur iförd rustning, framställd som S:t Erik.

I Solbergafyndet ingår 2 ören, ½ marker och markmynt från Gustavs regering.

2 öre

Det finns två olika präglingar av 2 öret, det från 1540 är präglad i Västerås, och det från 1541 i Svartsjö, dit myntverket flyttat samma år och stannar kvar till 1550.

Å.s. **GOSTAVS D G REX SWECIE**
F.s. **OMNIS POTESTAS A DEO 40**
Vikt 2,69g. Diam. 24,4 mm.
Präglad i Västerås.

Å.s. **GOSTAVS D G REX SWECI**
F.s. **OMNIS POTESTAS A DEO**
Vikt 2,85g. Diam. 23,0 mm.
Präglad i Svartsjö.

Omskriften anger Gustav som svensk kung och på frånsidan står **OMNIS POTESTAS A DEO** (all makt av Gud). Självkänslan var det inte fel på.
Mynten är av god lödighet⁵, och håller 10 lod = 625/1000 silver, men de väger för lite.
Rätt vikt skall vara 3,29g. Finvikt 2,06g.

⁵ Lödighet = silverhalt, där 16 lödigt är rent silver.

½ mark

Ytterligare två Svartsjöpräglingar finns i skatten, ½ marker från 1541 respektive 1544. Den förra håller 625/1000 medan silverhalten nedsattes 1542 till 500/1000 (8 lod). Även dessa är underviktiga. Rätt vikt skall vara 6,58 g. för det äldre, och 6,02 g. för det yngre.

Å.s. **GOSTAVS D G REX SWECIE**
F.s. **DOMINI EST TERRA & C 1541:**
Vikt 5,97g. Diam. 31,4 mm.

Å.s. **GVSTAVS :D:G:REX.SWECIE**
F.s. **DOMINI:ES T.TERRA:&C1544**
Vikt 5,77g. Diam. 29,8 mm.

Kungens namn stavas lite olika, ibland **GUSTAV**, ibland **GOSTAV**.

Frånsidans omskrift lyder **DOMINI EST TERRA & C** (Herrens är jorden etc.), ett citat ur psaltaren.

Längst upp på frånsidorna finns myntmästarmärket, som är samma för Västerås och Svartsjö och står för Hans Hansson.

Mark

Slutligen finns två markmynt båda med året 1558, men vid den tiden har myntverket flyttat till Stockholm.

Å.s. **GOSTAVS *D*G*REX*SWECIE**

F.s. **BEATVS QVI TIMET DOMINVM** (Säll den som fruktar Herren).

Mynten håller 500/1000 silver. Vikt 11,78g. finvikt 6,02g. diam. 34,4 mm.

Typen är den samma på båda mynten men olika stampar har använts. Myntmästarmärket, ett likarmat kors, finns även nu längst upp på frånsidan, och står för Hans Höjer.

Vad fick man för mynten?

- År 1540 fick en dräng 4-5 mark örtugar om året. Örtugen var ett mycket sämre mynt än markmyntet.
- En bibel kostade 10 mark
- År 1550 betalades ett dagsverke med 4 öre (96 penningar). En kanna öl (ca. 2.6 liter) kostade 6 penningar. En häst kostade 9 daler, en oöverstiglig kostnad för de flesta.
- År 1555 var bödelns årslön 52 mark, en välbetald man.
- År 1560 kostade ett ordinärt stenhus 500 – 600 mark.

Erik XIV

Gustav lämnade i arv ett land med rikets/sina skattkammare välfyllda (Gustav gjorde ingen större skillnad). Finanserna var i ordning för första gången på mycket länge. Penningsvärdet hade varit stabilt de senaste två decennierna. Med Erik på tronen var det snart slut på det. Erik var en högt bildad furste men uppenbarligen inte på ekonomins område. Han liksom många av tidens kungar vägrade inse att otillräckliga inkomster också måste betyda begränsningar i utgifterna. Erik förde ett slösaktigt hovliv. När dessutom det nordiska sjuårskriget bröt ut 1563, samt kriget mot Polen. Då översteg kostnaderna vida landets resurser, vilket man vanligen försökte avhjälpa med nedsättning av finvikten. Vid inledningen av kriget förlorades Älvsborg, Sveriges enda hamn mot västerhavet, till Danmark, med stora följder för lång tid framåt.

I skattfyndet finns endast fem mynt från Eriks regering, men de visar tydligt hur inflationen likt en svår influensa drar fram i myntväsendet, för att under Johan III:s tid övergå till pest.

16 öre

Å.s. **ERICVS *XIII*D*G*SVE*GOT*VAN*QZ*REX**

F.s. **CVI VVLT DEVS DAT**

Vikt 23.61 g. Diam. 41.9 mm.

Från år 1563 finns två 16 öre (2 mark). Mynten har fått ett ovanligt utseende. På åtsidan syns riksvapnet istället för konungens porträtt. Omskriften lyder:

ERICVS *XIII*D*G*SVE*GOT*VAN*QZ*REX (Erik XIV med Guds nåde Svearnas, Göternas och Vendernas konung).

Den pampiga kungatiteln hade Gustav Vasa lagt sig till med på 1540-talet (det gällde att hävda sig mot Danmark).

Sedan unionstiden ingick trekronorsvapnet i det danska riksvapnet och det tänkte man inte avstå ifrån bara för att Sverige hade brutit sig ur unionen. Sverige ansåg att Danmark inte hade någon rätt till trekronorsvapnet. Positionerna var minst sagt låsta. Därför svarade Erik 1565 med att infoga Danmarks och Norges lejon i det svenska riksvapnet. Grälet om rätten till de tre kronorna blev en följetong under väldigt lång tid. De tre kronorna ingår fortfarande i det danska riksvapnet.

Men nu var det 1563, och på detta mynt är det fortfarande folkungalejonet som avbildas.

Frånsidan visar en kvadrat inom ornament med konungens valspråk **CVI VVLT DEVS DAT** (Gud ger åt den han vill), vilket ju onekligen Erik fick erfara. Han blev som bekant avsatt och satt i fängelse där han sannolikt blev mördad på order av Johan.

Längst ner står valören **XVI ORE** avdelat av myntmästarmärket ett kors för Jost Höjer. Silverhalten hade sjunkit från 500/1000 på Gustavs tid via 484/1000 och 375/1000 till nu endast 344/1000.

Det finns ytterligare ett tvåmarksmynt, en stilistiskt vacker hörnställd klipping från 1568.

Å.s. **16 ER OR**

F.s. **1568**

Vikt 23.66 g. Mått 25.5x26.1 mm.

Valören anges nu med arabiska siffror, **16 OR** (2 mark). För kompositionens skull har man infogat myntmästarmärket två gånger på åtsidan. Liksom tidigare det likarmade korset, men nu står det för Hans Höjer. Silverhalten är den samma som för rundmyntet. Av de 24.07 gram som myntet skulle väga (detta ex 23.66), var endast 8.27 g. silver. Mått 25.5x26.1 mm.

½ öre

Till sist finns det två ½ öresmynt, båda präglade 1568, som tydligt visar inflationens härjningar i landets ekonomi.

Å.s. **ERIC.14D:G.REX.SWECIE**
F.s. **MONE.NOVA.STOKHOLM**
Vikt 1.64g. Diam. 20.7 mm.

På åtsidan finns Eriks monogram, ett krönt E. Omskriften lyder: **ERIC 14 D:G REX SWECIE**. Eriks ordningsnummer är av utrymmesbesparande skäl skrivet med arabiska siffror istället för som brukligt romerska.

Frånsidan visar vasaskölden med omskriften: **MONE NOVA STOKHOLM** (nytt mynt från Stockholm). Silverhalten är för ½ öret endast 133/1000, finvikt 0.22g. Kopparn lyser tydligt igenom.

Samtliga Eriks mynt präglades i Stockholm.

Vad fick man för mynten?

- 1565 var årslönen för en skomakare 8 mark, för en bryggerska 6 mark. Därutöver hade båda naturaförmåner⁶.
- Ett lispund (8½ kg.) smör kostade 3 mark.

⁶ Naturaförmåner = kunde bestå av ”spisekök”, bostad och tyg till kläder. Den helårsanställda hade vanligen endast en liten del av sin lön i myntat silver, huvuddelen bestod av naturaförmåner.

Johan III

Johan hade under sin tid som hertig i Finland kommit i konflikt med Erik, då han trots förbud förde en egen utrikespolitik som inte stod i samklang med rikets intressen. Johan sökte stärka sina intressen söder om Finska viken och i Polen. När han lånade ut 125000 daler till den Polske kungen Sigismund August, som Sverige var i krig med och även gifte sig 1562 med hans syster prinsessan Katarina, är det inte förvånande att Erik reagerade. Han sände över en flotta till Finland året därpå, och lät belägra och inta Åbo. Johan sattes i fängelse. När Erik blev sjuk i samband med Sturemorden tog riksrådet över riksstyrelsen, och i september 1567 släpptes Johan och Katarina ur sitt fängelse på Gripsholm. När så Johan kom till makten 1568, genom att med hjälp av hertig Karl avsätta Erik, var ett av de viktigaste argumenten för avsättningen, inte Eriks sinnessjukdom och Sturemorden, utan misskötseln av rikets finanser. När nu Johan skulle sköta rikshushållningen gick det om möjligt ännu sämre, med de två svåraste inflationsperioderna i Sveriges historia. Johan fick som ny kung överta kriget mot Danmark och Polen. Efter Livländska ordens sammanbrott hade Reval för att få hjälp mot Ryssland ställt sig under svenskt beskydd 1561, vilket innebar ökade konflikter med tsaren Ivan IV (den förskräcklige). 1570 återupptogs kriget mot Ryssland vilket skulle vara i 25 år.

Johan och Ivan den förskräcklige

Johan hade dessutom ett högst personligt motiv att avsky Ivan. Bakgrunden var att Ivan också hade försökt få till stånd ett giftermål med Katarina men fått korgen. Därefter hade han hos Erik på olika sätt försökt få Katarina utlämnad till sig. Ett fantastiskt krav, men till sist hade han fått mer eller mindre ja, och en rysk ambassad var i

Stockholm för att avsluta det hela. Men med Johan vid makten var alla utsikter självklart slut, den ryska ambassaden blev misshandlad och bryskt avvisad. En senare svensk ambassad till Ryssland gick fullständigt fel, då Ivan gav igen med råge.

Aegidius Girs krönika över Johan III, som skrevs 1627, har åtskilligt att berätta om den otroliga, föga konungliga skriftväxlingen mellan Johan och Ivan, där okvädinsorden haglar.

Ur brev från Ivan: ” *det Han skulle hafwa sitt Fäderne af en Bondeby i Småland: såsom ock at den förste krönte konung i Swerige skulle hafwa warit konung GÖSTAF Hans fader, af ringa Familia bördig*”

Johan var inte den som blev svarslös: ” *at af Storförstens plumpa skrifwelse skulle ingen annat kunna tänka, än at Han sielf wore föd af en Rysk bonde, hwars förstånd sig intet vidare sträckt hade, än röken af hans kökespis sedd är: och fördenskul icke heller kunnat något om fremmande Konunga Riker och Herreslächter sina Söner at informera. Ty om Han något om sådant med grund och sanning wore underwist, wiste Han ock det wäl, at Sweriges Rike wore et af de äldste Konunga Riker i världen, det lagkrönte Konungar hafwa i många hundrade år regerat.*”

Inflation

Johan försökte visa ekonomisk styrka när han kommit till makten, men budskapet måste på samtiden ha uppfattats som minst sagt kluvet. I det nya markmynt som gavs ut i form av klippingar hade silverhalten höjts till 938/1000 mot tidigare 344/1000, men vikten hade sänkts radikalt. Finvikten var endast 3,09 g mot tidigare 4,14g. Inflationen urholkade snabbt marken. Successivt föll silverhalten till endast 313/1000 år 1571.

Johan lyckades få ett slut på kriget mot Danmark och Polen. Vid freden i Stettin 1570, bestämdes att Sverige skulle betala 150000 daler till Danmark för att få tillbaka Älvsborgs fästning, att erläggas inom tre år. En oerhörd summa. Om kriget var kostsamt så var freden inte precis gratis.

Utöver alla kostnader som kriget drog med sig lät Johan bygga och förbättra många slott och kyrkor under hela sin regeringstid. Precis som under Eriks tid, utan hänsyn till ekonomiska realiteter.

Ständermötet 1571 godkände extraskatter för Älvsborgs lösen och myntförsämringen som redan gått långt fortsatte nu till nya bottennivåer.

År 1575 kvarstod en skuld på 45000 daler till Danmark. Inte förrän tre år senare var hela skulden betald.

Av Solbergaskattens 2132 mynt är inte mindre än 2035 från Johan III:s regeringstid.

Se tabell 1.

Nästan alla Johanmynten är från tiden mellan de två ”svarta hålen” av inflation som kulminerade 1573 och 1592. När man studerar tabellen syns det tydligt att samlaren av skatten haft sin intensivaste period mellan 1575 och 1588. Under denna tid slogs nästan enbart ½ ören. Öresmynt slogs endast 1575 – 77, för att återkomma först 1590. Fyrkar präglades de flesta åren, men silverhalten var så låg att de inte var värda att spara.

De äldre mynten, före Johans regering, har knappast cirkulerat i den dagliga handeln vid denna tid, **då sämre mynt alltid tränger ut bättre mynt** (Greshams lag). De samlade man hellre på kistbotten, vilket detta skattfynd visar.

När dalern infördes av Gustav Vasa 1534, slogs den av nästan rent silver, 953/1000.

År 1542 nedsattes silverhalten till 875/1000. Av myntets vikt 29,25 g. var 25,60 g. silver. Den vikten och halten behöll dalern sedan med en kortvarig höjning under Eriks tid.

Dalerns stabila silverhalt gör den lämplig att använda som en värdemätare mot de övriga nominalerna.

Ursprungligen var dalern lika med 3 mark men varierade senare under Gustavs regering genom nedsättning av finvikten i markmynt till som sämst fyra mark.

Under Erik XIV hade finvikten nedsatts ytterligare i markmyntet så att dalern 1568 kostade åtta mark klipping.

Johans första inflationsperiod innebar att marken rasade. År 1574 kostade dalern 30 mark rundmynt, innan kursen 1575 återställdes till 4 mark.

½ daler

Det äldsta myntet från Johans regering är en ½ daler från 1574, dessutom det enda svenska dalermyntet i skatten. Myntet är sällsynt och i gott skick liksom en stor del av fyndet.

Å.s. **IOHANNES *III**D:G.S VECIE.GOT.VAN.REX**

F.s. **DEVS PROTECTOR NOSTER 1574**

Vikt 14.51g. Halt 875/1000, Finvikt 12.80 Diam. 35.0 mm.

På åtsidan syns den krönte Johan i halvfigur iförd rustning, med svärd och riksäpple. Porträttet är lite valhänt utfört. Kronan verkar överdimensionerad och Johan ser tyngd och hopsjunket ut. Kanske är det en bra bild av hur Johan kände sig p.g.a. det hot han hela tiden upplevde att Erik i sitt fångelse utgjorde.

På frånsidan finns ett av Johans valspråk: **DEVS PROTECTOR NOSTER** (Gud vår beskyddare).

Myntmästaren som kom från Brabant i nuvarande Belgien, hette Gillis Coyet, men något mästarmärke finns inte utsatt.

Myntet är präglat i Stockholm.

4 öre

Ett helt annat intryck får man av det vackra 4 öresmyntet (½ mark), där Johan ses bestämt blickande framåt. Han är iförd krona och rustning där spetskragen sticker fram vid halsen. Skägget faller långt ner på bröstet efter tidens mode. Ett idealiserat porträtt, men det uttrycker vad det skulle: majestät.

F.s. **IOHANNES .IIID.G.S VEC.GO.VA.REX** (Johan III med Guds nåde Sveriges göternas och vändernas konung).

F.s. **MONETA *NOVA*STOKHOLM** (Nytt mynt från Stockholm).

Vikt 4.76g. Halt 625/1000, Finvikt 3.01g. Diam. 28.1 mm.

Öre

Under Johans regering återupptogs tillverkningen av öresmynt. Den hade legat nere sedan Erik låtit prägla sådana under endast ett år.

Första året öret slogs, 1575, kom det ut två typer. En typ med halsbild och en med Johan i helfigur. Den senare typen går bildmässigt tillbaka till det stormynt som Sten Sture d.y. gav ut med Erik den helige som myntherre. Kopplingen till S:t Erik var säkert för Johan extra betydelsefull, då just S:t Erik var ett ideal för honom. Typen utgavs även av Gustav I och Erik XIV.

I Solbergaskatten finns endast typen med helfigur.

År 1577 förekommer den med två olika fransidestexter.

Å.s. **IOHANNES.3.D.G.S VECIE. REX**

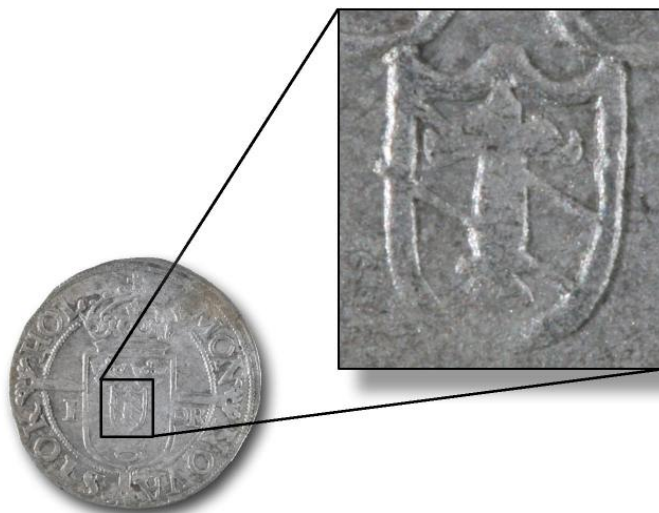
(Johan med Guds nåde Sveriges konung).

F.s. **MON NOVA STOK HOL** (Nytt mynt från Stockholm)

F.s. **MON NOVA REG SVEC** (Sveriges konungs nya mynt)

Texterna finns förkortade på flera sätt. Se bilaga 1.

Det finns ytterligare en variant på en frånsida från 1575. I den lilla vasaskölden finns två s.k. strömmar, d.v.s. vasen ligger på två snedstreck.

Öret väger c:a 2,83 g. Silverhalten är 250/1000. finvikt 0,71 g. Diam. c:a 26 mm.

½ öre

Den största delen av skatten utgörs av ½ ören, inte mindre än 1909 st. Nästan alla är från Johans regeringstid. Med ett så stort antal kan jämförelser och intressanta iakttagelser göras, då det kan förmodas att ett så stort antal mynt väl återspeglar variationsrikedomen av de olika förekommande stamparna.

Johan lät prägla fyra typer, men endast två finns representerade i Solbergaskatten. Eftersom de två äldre typerna var av nästan ren koppar var de inte något att spara på.

År 1574 höjdes silverhalten i ½ öret från den tidigare mycket låga nivån 47/1000 till 203/1000.

Det äldsta ½ öret från Johans tid är präglat 1575. Det har fått typbeteckningen 34 i standardverket Svensk numismatisk uppslagsbok av Bertel Tingström. Typ 34, som det finns 230 exemplar av förekommer i sju varianter. Se bilaga 2 och tabell 1.

Typen präglades 1575 t.o.m. 1577, för att göra en kort återkomst 1589. Stavningen av Stockholm är olika. På den äldre myntningen stavas myntorten med **K** men år 1589 har man ändrat det till **C**.

Omskriften är den samma som på öret d.v.s.
Å.s. **IOHANNES.3.D:G.S VEC. REX**
F.s. **MONETA.NOVA.STOKHOL**
Vikt 1,55g. finvikt 0,31g. Diam. C:a 21

Präglingsteknik

Präglingen gick till så att understampen satt fast i ett stabilt underlag, på vilket myntämnet sedan lades. Ovanpå höll man den lösa överstampen. Med ett eller flera slag (risk för dubbelprägling) med hammaren präglades myntet. Eftersom överstampen var lös måste den på grund av sin instabilitet, snedträffar och liknande, slitits betydligt snabbare. Åtsidan förekommer i betydligt fler variationer än frånsidan, och måste därför ha varit den lösa överstampen

När en stamp gått sönder måste en ny tillverkas, vilket var en tidsödande process. Stampen graverades och punsades⁷ negativt. Därefter härdades den. Vid tider av stor utmyntning måste det ha gått åt väldigt många stampar. Noggrannheten var uppenbarligen inte stor, därav alla varianter.

I Stadsmuseets samlingar finns ett ovanligt fynd, en överstamp med en åtsida till ett ½ öre från Erik XIV:s tid. Det syns tydligt att stampen är väl använd. Stampen är ett jordfynd från 1991 och gjordes i kv. Svalan på Norrmalm inte långt från Klara kyrka. Hur stampen har hamnat där den återfanns kan man undra, myntverket låg ju inte där.

⁷ Puns = verktyg med en del av bilden, texten eller liknande, som användes att slå in motivet i stampen som därefter härdades.

½ öret igen

½ öret, enligt Tingström, typ 35, är det i särklass vanligaste myntet i skatten med inte mindre än 1637 mynt. Orsaken till att just ½ öret är så vanligt, är att det var nästan den enda nominal som präglades, med undantag för höga valörer samt fyrken, som var ett dåligt mynt.

(Greshams lag igen.)

På hösten 1577 flyttade myntverket från Gråmunkeholmen (nuvarande Riddarholmen) till Uppsala. Orsaken var bråk med eleverna på den teologiska skola som Johan inrättat där, och som var belägen i samma byggnad som myntverket. Johan ville även ha ett ambulerande myntverk som skulle vara där han befann sig, eller som han uttryckte det ”*myntedt skall bliffwe ther som wij kunne stadde ware sielffwe*”.

Sannolikt var det i samband med flyttningen till Uppsala som frånsidetexten ändrades till **MONETA NOVA REG SVEC** då endast 7.9% av det årets ½ öre i Solbergaskatten är av denna typ.

Omskriften lyder.

Å.s. **IOHANNES.3.D:G.SVEC.REX**

F.s. **MONETA.NOVA.REG.SVEC**

Rätt vikt skall vara 1,55 g. men variationen är stor, från det tyngsta 1.85 g. ner till 0.90 g. Medelvikten ligger ungefär 0.1 g. under rätt vikt.

Halt 203/1000, finvikt 0,315. Diam. 20-21 mm.

Våren 1578 var myntverket tillbaka i Stockholm men den nya frånsidetexten behölls, förutom 1589 då man tillfälligt åter använde **MONETA NOVA STOCHOL**. Oklart varför. Man kan notera att just år 1589 har det lägsta antalet präglade ½ ören från Johans tid. Kanske hänger det samman med pesten som samma år härjade i Stockholm, vilket gjorde att det var svårt att upprätthålla produktionen. Myntverket och hovet flyttade därför på hösten åter kortvarigt till Uppsala för att undgå pesten, men där präglades endast örtug och fyrk.

Det finns 12 olika förkortningar av åtsidan och 4 frånsidor som sedan har kombinerats så att det uppstått 28 varianter av en och samma korta text.

Astley Levin, en numismatiker på 1800-talet, publicerade sin undersökning över Johan III:s mynt 1887, där han mycket noga har gått igenom alla kända varianter av Johans mynt. Levin noterar t.o.m. skillnader i utformningen av bitecken. Utöver de av Levin kända varianterna finns det i Solbergaskatten ytterligare tre skiljaktiga förkortningar, av mig benämnda 35:2,25 och 26. Se bilaga 3 och tabell 1.

Förmodligen kan den som är uppmärksam finna fler.

Om man jämför årsupplagorna av ½ öret mellan inflationerna 1573 och 1590 med de olika varianterna, borde det finnas en överensstämmelse. Så är det för år 1581. Störst upplaga, flest varianter (17 st.), men i övrigt stämmer det inte. Varför just det året sticker ut är svårt att förklara. Det kan ha samband med pesten, som gjorde ett av sina ovälkomna besök i staden på hösten 1579, och höll sig kvar där till in på nyåret 1581. (Enligt en samtida källa dog över

12000 människor, av en befolkning på c:a 8000 invånare!!??) Just 1580 har en liten upplaga, så det uppdämda behovet måste ha varit stort. Med flera nya och ovana gravörer, brådska och därmed följande slarv, är det kanske förklaringen?

Örtug

År 1589 började örtugen åter präglas, i nästan samma utförande som Gustav Vasa hade gjort i början av sin regering, d.v.s. kring ett uncial⁸ E står S:t Erik som myntherre. Johan höll ju S:t Erik som sin personliga förebild och ideal, och Johan kunde verkligen behöva hjälp från helgonkonungen. Örtugen präglades endast 1589-91. År 1589 präglades den en kort tid även i Uppsala, trots att frånsidan anger Stockholm som präglingsort. Uppsalapräglingen urskiljs genom myntmästarmärket på åtsidan, en stjärna, som står för Sebastian Schoras. Uppsalapräglingen är sällsynt och förekommer inte i Solbergaskatten.

Å.s. **SANCTVS.ERICVS.REX.SVEC**
F.s. **MO NOVA STOC HO**

Å.s. **SANCTVS.ERICVS.REX.SVEC**
F.s. **MO NOVA STOC HOL**

Å.s. **SANCTVS.ERICVS.REX.SVEC**
F.s. **MON NOVA STOC HOL**
Vikt 1.09 g. halt 250/1000, finvikt 0.273 g.
Diam. 18-19 mm. Samtliga örtugar är böjda.

⁸ Uncial = majuskel (stor bokstav) med rundad form av romerskt ursprung, ofta använd som kapitelbokstav.

Hyperinflation

Sedan inflationen som kulminerade 1573, hade myntens silverhalt varit tämligen stabil. Men 1590 stod man åter vid avgrunden, nu svartare och djupare än den förra. Alla mynten utom dalern försämrades, så att de blev mer och mer kopparhaltiga. Värst drabbades de låga valörerna. Genom en omåttlig utmyntning av framförallt fyrken och ½ öret, skenade inflationen bortom all kontroll. Mellan 1590 och 1592 var inflationen nästan 800 %. Fyrken som vägde 1,62 g. innehöll endast 0,0095 g. silver. Halten var endast 6/1000.

Dalern som hade kostat 4 mark stod nu i 84 mark i fyrkar = 2688 st.

Några fyrkar finns inte i Solbergaskatten, och det är inte svårt att förstå varför. När inflationen härjade som värst gick man delvis över till byteshandel.

De högre nominalerna som av tradition nästan alltid bar konungens bild fick nu ett helt annat utförande. Porträttet ersattes med folkungalejonet och de tre kronorna. Mynten ger ett slarvigt intryck, som om man hade haft bråttom. Årtalets placering på tremarksmynten verkar slumpartad, man har helt enkelt klämt in det där det fanns utrymme.

Kungen ville säkert inte synas på så dåligt mynt, utan vänta på bättre tider. För Johan kom de inte, utan han dog på Stockholms slott den 17 november 1592.

3 mark

3 mark 1590 finns i tre typer, varav två förekommer i Solbergaskatten.

Omskrift:

Å.s. **IOHANNES *3*D*G*S VECIE*GOT*VA*REX**

F.s. **MONETA*NOVA*REGIS *S VECIE**

Vikt 18.58 g. halt 484/1000 finvikt 8,993 g. Diam. 41-43 mm.

4 öre

Att det finns ett 4 öresmynt och ett ½ öresmynt från 1592 i Solbergaskatten får väl ses som ett misstag av samlaren, då det är riktigt usla mynt.

Å.s. **IOHANNES.3.D.G.S VECIE GOT.VA.REX**
F.s. **MONETA*NOVA*REGIS*S VECIE**
Vikt 4,38 g. halt 90/1000 finvikt 0,42 g. Diam. 29,4 mm.

½ öre

½ öre 1592, är Solbergaskattens sämsta mynt, av nästan ren koppar. Från början har det varit vitkokat för att åtminstone ge ett sken av silver. Vitkokning, som är en metod att förtenna, tog man till när silverhalten var så låg att det annars hade sett ut som kopparmynt. Vikten har dessutom höjts från 1,55 g. till 2,03 g. i ett försök att dölja den minskade silverhalten.

Å.s. **IOHANNES.3.D.G.S VEC.REX**
F.s. **MONETA.NOVA.REG.S VEC**

Rätt vikt skall vara 2.03 g. Detta exemplar väger p.g.a. slitage och urlakning endast 1.48 g. Halt 18/1000. Finvikt 0.037 g. Diam. 21.1 mm.

Lika anmärkningsvärt som det är att finna 4 öre från 1592 kan det sägas om att inte finna 2 öret från 1575, då det ju hade återhämtat sig efter den första inflationen och innehöll 50 % silver. Ett gott mynt, väl värt att spara! Upplagan var emellertid inte stor, så det var kanske inte vanligt i den dagliga handeln.

Ett rättsfall från 1592

I september 1592 stod två guldsmeder inför rätta, Mickel Hansson och hans son Måns Mickelson, åtalade för falskmyntning. Mickel Hansson hade varit myntmästare i Vadstena 1568 när de s.k. blodsklippingarna slogs. Båda befanns skyldiga och dömdes till döden. Avrättningen skulle ske veckan därpå och tillgå på ett minst sagt ovanligt sätt. En del av de förfälskade mynten skulle smältas ned och hällas i halsen på de båda.

Det hade samlats mycket folk på avrättningsplatsen. Alla förberedelser gjordes, de falska mynten smältes, allt var klart. Då började Mickel Hansson tala till åskådarna. Han sa att det var stor fattigdom som hade drivit de båda till brottet, att det fanns de som hade gjort folket större skada med dåligt mynt.

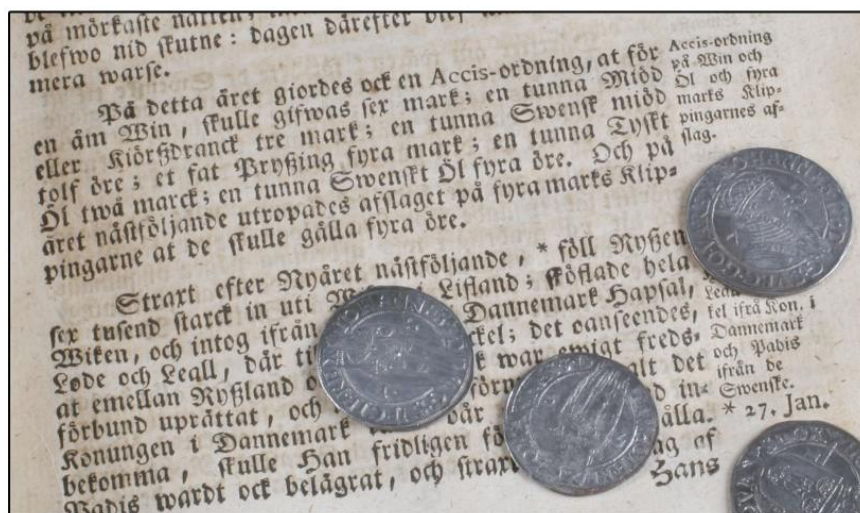
Strax före avrättningen kom bud från kungen, att de båda hade benådats. Fadern skulle få sitt fribröd på Danvikens hospital, och sonen fick fortsätta sitt arbete som guldsmed.

Uppenbarligen var kungen orolig för utvecklingen i staden och den oro som det dåliga myntet spred, annars är det svårt att förstå att falskmyntare helt skulle slippa undan straff.

Sonen Måns fortsatte emellertid sin bana som falskmyntare och dömdes återigen till döden och avrättades verkligen 1596.

Vad fick man för mynten?

- År 1570 betalades ett dagsverke med 8 öre, för att fem år senare betalas med 4 – 5 mark. 1585 var det åter nere i 4 öre.
- 1 lispund smör (8½ kg.) kostade 6 mark år 1570.
- År 1576 kostade 1 åm (144 liter) rhenskt vin 24 daler (96 mark). Skatten för densamma var 6 mark. Skatten på en tunna (125.6 liter) tyskt öl var 2 mark (16 öre), medan samma mängd svenskt öl endast beskattades med 4 öre.
- År 1580 kostade en tunna smör (136 kg.) 11-12 daler. Dalern stod i 4 mark.
- På 1580-talet kostade ett stenhus c:a 600 daler.
- Att hyra detsamma kostade omkr. 15 daler/år och skatten var 4 daler/år.
- Vardagsmaten var vid denna tid strömming. 1590 kostade en tunna (drygt 125 liter), 8 – 11 mark.

Sigismund

När Johan III dog i november 1592 uppstod en komplicerad situation. Hans äldste son och arvinge till tronen, Sigismund, var kung i det katolska Polen, där han också befann sig. Sigismund hade lyckats bli vald till kung i Polen, som blivit ett valkungadöme, efter Stefan Bartory, död 1586. Året därpå kröntes Sigismund i Krakow med sitt polska ordningsnummer, III.

Sigismund var uppfostrad till katolik av modern Katarina och även Johan lutade åt den katolska bekännelsen. B äddat för konflikt!

En situation som hertig Karl, Sigismunds makthungrige farbror, inte var sen att utnyttja.

Det dröjde ända till februari 1594 innan Sigismund kunde krönas i Uppsala. Då först efter att han tvingats godkänna besluten från Uppsala möte året innan, som bl.a. innebar att Johans s.k. röda bok avskaffades (ett försök att sammanjämka den protestantiska liturgin med den katolska). Den Augsбургska trosbekännelsen antogs, och ingen med annan trosbekännelse fick inneha ämbete i riket.

Hela Sigismunds regering var fylld av konflikter med hertig Karl, som slutade i ett regelrätt inbördeskrig där Karl avgick med segern.

Direkt efter Johans död blev riksrådet tvunget att i Sigismunds frånvaro ta itu med den extrema inflationen. År 1593 höjdes finvikten två gånger för att lödigheten åter skulle bli som före inflationen. Samtidigt avlystes Johans usla mynt som blev ogiltigt.

Myntningen med årtal 1593 bär inte Sigismunds namn, utan endast inskriften **MONETA NOVA REGNIS VECIE** (Sveriges rikes nya mynt). Hertig Karls försök att tränga undan Sigismund anas.

Fr.o.m. 1594 anges Sigismund som Sveriges och Polens konung på alla nominaler.

Öre

I Solbergaskatten finns endast 20 mynt från Sigismunds regering, ören och ½ ören. Öresmyntet bär på åtsidan konungens bild i helfigur, precis som traditionen bjuder. Dock med betydligt kortare skägg, han var ju inte mer än 28 år 1594.

Omskriften lyder:

Å.s. **SIGIS.D.G.SVE.&.POL.REX**

F.s. **MO NOVA REG SVE**

Valören anges på f.s. som **1 Ö.**

Vikt 2.74 g, halt 250/1000 finvikt 0.68 Diam 25.0 mm.

Öret från 1595 skiljer sig i graveringen genom att svärdet inte avdelar omskriftens **REX**. År 1598 var sista gången öret bar konungens bild i helfigur på åtsidan.

½ öre

Efter Sigismunds kröning präglades ½ öret varje år utom 1595. Sista gången det präglades, 1599, var det den enda valören i hans namn. I praktiken var han ju redan avsatt. Åren 1594 och 1596 slogs ett ytterst litet antal, endast två ex. från 1594 och ett från 1596 är kända. Ett ex. med årtalet 1594 ingår i Solbergaskatten.

Omskrift:

Å.s. **SIGIS.D:G.SVE.&POL.REX.**

F.s. **MONETA.NOVA.REG.SVE**

Vikt 1.62 g. halt 203/1000 finvikt 0.33 Diam. 21.0 mm.

Alla mynten är förkortade på samma sätt.

År 1597 förekommer en variant från en felgraverad stamp där å.s. har fått texten:

SIGIS.D.G.SVE.®.SVE

Samtliga Sigismunds mynt präglades i Stockholm.

Myntmästare var fortfarande Gillis Coyet.

Vad fick man för mynten?

- År 1595 betalades ett dagsverke med ½-1 mark (4-8 öre).
- En kanna mjölk (ca. 2.6 l.) kostade 1 öre.
- En kanna svenskt öl kostade 1½ öre medan samma mängd importerad kostade 3 öre.
- Ett lispund ost (8½ kg.) kostade 2½ mark (20 öre).
- Ett ägg kostade två penningar.

De utländska mynten

Utöver de svenska mynten finns även 12 utländska mynt. Att det fanns utländska mynt som cirkulerade i Sverige var inte något konstigt, så hade det "alltid" varit. Det var silvervärdet som var det viktiga. Trots det lilla antalet kan de berätta något om Sveriges handel och kontakter.

Två grupper kan urskiljas, en äldre, av blandade valörer, inklusive ett dalermynt, samt en yngre med enbart dalermynt från det Förenade Nederländerna och Tyska riket.

Den äldre gruppen 1536 – 1563, kommer från Sveriges närområde, Danmark, Tyska riket och Litauen, länder som Sverige sedan gammalt haft nära kontakter med.

Dalermyntet visar mot framtiden, och den starkt ökade handeln över gränserna. När det började präglas i Joachimsthal omkr. 1518-19, fyllde det ett behov av ett värdebeständigt mynt för internationell handel. Vid införandet vägde myntet 29-30 g. och höll c:a 15 lod (937,5/1000). Myntet efterpräglades snart i de flesta europeiska handelsnationer, för att senare sprida sig vidare. Den amerikanska dollarn är en avläggare.

Då som nu, var Tyskland en av Sveriges viktigaste handelskontakter. Bland alla varor som importerades därifrån, träffar man ofta på uppgifter om det tyska ölet, vilket uppskattades mycket mer än det svenska.

Ölkonsumtionen var verkligen stor vid den tiden p.g.a. den salta maten. Enligt en ordinantia från 1577 fick ämbetsfolk och arbetsfolk på Stockholms slott som är tilldelat spiseköket, 1½ kanna (3,9 liter) öl om dagen (svenskt öl).

Dalermynten från det Förenade Nederländerna, eller som det kallades där, daalder, berättar om den nya stora handelsnation som höll på att utvecklas. Mycket av Europas transitohandel gick via holländska hamnar. Mynten berättar att landet blivit republik. Deras kamp för oberoende skulle dock fortsätta länge än.

Danmark

Från Danmark kommer tre mynt, en sliten skilling och två markmynt.

Å.s. **CRISTIAN D:G REX DANIE ET.N**
F.s. **MONETA NOVA HAFNIENSI**
Myntet väger 0.76g. diam. 20.5 mm.

Skillingmyntet från 1536 är mycket slitet och bilden är knappt urskiljbar.

På åtsidan ans Cristian III:s högervända huvud.

Hafniensi står för präglingsorten Köpenhamn.

Markmynten från Cristians efterträdare på tronen, Fredrik II, är präglade 1561 respektive 1563.

Å.s. **FRIDERICVS 2 D:G DANIE**
F.s. **NORVEGIESLAVO:GOTOR.Q.REX**
Mynten väger c:a 9.3 g. diam.30.6 mm.

På åtsidan syns skölden med de tre lejonerna lagd på ett kors, och frånsidan visar valören **I MARCK DANSKKE**. Omskriften börjar på åtsidan och fortsätter sedan på frånsidan.

Litauen/Polen

Från Litauen/Polen kommer ett mynt, ½ groschen, präglat 1559. Litauen var förenat med Polen i en union. Myntet anger myntherren, Sigismund II August, som kung av Polen och storhertig av Litauen. Präglingsorten är **Vilnius**.

Å.s. **SIGIS AVG REX PO MAG DVX L**
F.s. **MONETA MAGNI DVC AT9 LITVA**
Myntet väger 1.12g. diam. 20.0 mm.

Tyska riket

Från Tyska riket kommer tre mynt ur den äldre gruppen. Tyska riket bestod av ett antal mer eller mindre självständiga hertigdömen, grevskap och städer, under kejsaren.

Wismar i Mecklenburg vid Östersjökusten är representerat av en sechsling, präglad 1538. Som myntherre anges storhertig Heinrich (1503-1552)

Å.s. **HIN DVX MFG APO** (MFG felpräglat, skall vara MAG).

F.s. **MO.NOVA GREVISMOL**

Vikt 1.09g. diam. 20.0 mm.

Från **Stralsund** i Pommern, också vid Östersjökusten, kommer en s.k. sundisk schilling, präglad 1538. Stralsund var en av de fria städerna med egen mynträtt. På åtsidan syns Stralsunds vapen, en pilspets, i folkmun kallad ”strålen”. Någon myntherre finns inte angiven, staden stod för myntet.

Å.s. **MONETA NOVA SVNDE 38**

F.s. **DEVS IN NOMT VOS ALV**

Vikt 0.86g. diam. 19.5 mm.

Från **Ulm** vid Donau i Schwaben i sydvästra Tyskland, kommer det äldsta dalermyntet i Solbergaskatten, slaget 1547. Ett stort, tungt och gediget mynt, något man kunde lita på. Precis så som det skulle uppfattas. På åtsidan finns den tvåhövdade riksörnen, och kejsaren Carl V anges som romersk imperator och augustus. Tyska riket ingick i det Tysk-Romerska riket. Dess kejsare såg sig som arvtagare till det Romerska riket, där kejsarna hade burit äretitlarna imperator och augustus sedan Octavianus (mera känd som just Augustus) dagar.

Å.s. **CAROLVS:V:ROMA:IMPER:AVG**
 F.s. **MO:NO:ARGEN:REIPVB:VLMENSIS**
 Vikt 28.74g. diam. 41.0 mm.

Den yngre gruppen består enbart av dalermynt, två från Tyska riket och tre från det Förenade Nederländerna. De fem mynten är präglade mellan 1587 och 1598.

Från **Aachen** i västra Tyskland vid gränsen till dagens Belgien och Nederländerna, kommer en reichstaler, präglad 1587. Reichstaler kallas myntet i Tyska riket från 1566.

På åtsidan finns som vanligt riksörnen, men omskriften anger att kejsaren nu heter Rudolf II. Hans titlar, caesar augustus, är också lånade från de romerska kejsarna.

Å.s. **RVDOLPHVS II ROMANVS CAESAR AVGVSTVS .87**
 F.s. **MO:REGIAES ED:LIB:VRB:AQVIS:**
 Vikt 28.61g. diam. 41.0 mm.

Från grevskapet **Mansfeld** i centrala Tyskland kommer det yngsta tyska myntet, präglat 1595. En s.k. georgsdaler, som på frånsidan avbildar s:t Görans kamp med draken. Motivet användes vid flera präglingssorter. Mansfelds georgsdalrar var särskilt kända, och var vanliga som skyddsamuletter bland soldater i religionskrigens Europa. Vem som var s:t Göran respektive draken skiftade förstas, beroende på vilken sida i kriget man befann sig. Symboliken var inte svår att förstå, och den var användbar i många sammanhang. I Stockholms Storkyrka har vi samma motiv i Bernt Notkes berömda skulpturgrupp. Denna reichstaler anger fyra förbundna grevar som myntherrar, Peter Ernst I, Bruno II, Gerhard VIII och Johan Georg IV.

Å.s. **.PETER.ERN.BRVNO.GE.HA.GEP.**
 F.s. **COMLEDOMLIMANSFENOB.D.LH.**
 Vikt 28.81g, diam. 42.0 mm.

Ordningsföljden på namnen är inte slumpmässig; viktigast först. Peter Ernst I var greve av Mansfeld och hade året före präglingen blivit upphöjd till furste.

Förenade Nederländerna

Det blodiga religionskriget i Nederländerna ledde 1581 till att de sju nordliga provinserna definitivt bröt med Spanien och bildade Förenade Nederländerna. Formellt var Förenade Nederländerna fortfarande en del av det Tyska riket, vilket syns på riksdaldern präglat 1597 i **Frisland**. På åtsidan finns Tyska rikets dubbelörn.

Å.s. **MONETA*NOVA*ORDINVM*FRISIA**
 F.s. **NISI*DOMINVS*NOBIS M*1597**
 Vikt 28.54g, diam. 42.0 mm.

Från **Västfrisland** kommer två mynt. En ½ riksdalder präglad 1587, samt en riksdalder präglad 1598. Det senare myntet är dessutom slutmynt i Solbergaskatten, d.v.s. det är det yngsta myntet i fyndet.

Å.s. **MONE*NO*ARG*DOMI*WESTFRISIA**
F.s. **DEVS*FORTITVDO*ET*SPES*NOSTRA**
Vikt 14.38g. diam. 35.0 mm.

Riksdalderen från 1598 har samma inskrift, men väger som sig bör det dubbla.

Å.s. **MONE*NO*ARG*DOMI*WESTFRISIA**
F.s. **DEVS*FORTITVDO*ET*SPES*NOSTRA**
Vikt 28.64g. diam. 41.0 mm.

Inskrifterna speglar förmodligen känslorna i religionskrigens Nederländer:
Nytt silvermynt från herrens Västfrisland och Gud vårt hopp och styrka.
Till sist fick ju verkliga Förenade Nederländerna sitt oberoende och självständighet från Spanien och Tyska riket. Även om det dröjde ända till Westfaliska freden 1648.

Smyckena

I fyndet ingår även ett antal smycken, mest ringar, men också ett hängsmycke i en lång kedja. Två av ringarna har som motiv "nådstolen", d.v.s. Gud fader hållande den korsfäste Kristus i sin famn. Ringarna har troligen varit avsedda för en vanlig församlingspräst, av det enkla utförandet att döma.

En ring har en sjöjungfru/siren som motiv, ibland använd som symbol för ståndaktigheten. Två ringar har som motiv en hjort, med stora hornkronor. Säkerligen är motivet inte bara en hjort, utan som symbol står det för mycket mer, för mig obekant.

Trolovningsringarna är alla av snarligt utförande, två händer som håller om ett hjärta.

En av dem har spår av förgyllning. Framställningen är naiv, och just därigenom uttrycksfull.

Alla ringarna, utom möjligen en trolovningsring, är av storleken att döma avsedda för män.

Hängsmycket i sin långa kedja (när ända till midjan) är gjutet. Liksom alla ringarna, utom en som är slät. I mitten finns en atlasfigur, med en grön sten på sitt huvud (jorden).

Två "vildmän" håller den gröna stenen. På vardera sidan om Atlas är en sten infattad. En saknas, den blå är lapis lazuli.

Alla smycken är enkla i sitt utförande och visar inte på något avancerat guldsmedsarbete.

Två gjutna "nådstolar" av förgyllt silver. Gud fader hållande den korsfäste Kristus i sin famn.

Två hjortringar av förgyllt silver, gjutna

Sjöjungfru/siren. Gjuten och förgyllt silver.
Möjligen symboliserande ståndaktigheten.

Knoppring med sten eller pärla.
Gjuten och förgyllt silver.

Bandformad ring av silver.

Trolovningsring med spår av
förgyllning. Gjuten silver.

Remändesbeslag.
Förgyllt koppar.

Bälteshake med änden i form av ett
ekollon. Gjuten silver.

S.k. stolpknapp utformad som ett ekollon, med ekollonformad kläpp. Gjuten och förgylld silver.

Spänne för smal rem, gjuten silver

Hängsmycke i kedja. Atlas med jorden på sitt huvud och två "vildmän" längst upp. Gjuten silver med infattade stenar.

Hur mycket var skatten värd när den gömdes?

Det sammanlagda värdet är c:a 176 mark. År 1598 stod dalern i fyra mark.

176 mark = 44 daler. Om smyckena beräknas vara värda c:a fem – sex daler, så hamnar vi på 49 – 50 daler = 196-200 mark.

Ett dagsverke vid om- och tillbyggnaden på Stockholms slott betalades med ½ - 1 mark.

För en dagsverksarbetare var det således knappt en årslön.

Vem gömde skatten?

Vi kommer förmodligen aldrig att få veta vem som gömde skatten. Säkerligen var det inte en dagsverkare, eftersom en sådan inte skulle kunna spara så mycket. Kanske var det en kyrkans man, med tanke på några av ringarna; nådstolen, eller ännu troligare en borgare i staden. Då tänker jag speciellt på någon av stadens guldsmeder. För vem, förutom en guldsmed, har tillgång till ett antal trolovningsringar och flera ringar med religiöst motiv?

Det var nog inte någon av stadens mest framgångsrika guldsmeder. Eftersom skatten verkar vara hopsamlad under c:a 25 år, och ändå inte har blivit större. Men för en mindre framgångsrik guldsmed måste det ha varit en avsevärd summa. Kanske avsedd för ålderns höst, en höst som allt för snart tog slut i Karl IX:s räfst efter sitt maktövertagande.

Upphittarna

De båda Tomas som hittade skatten i Solberga 1955, fick dela på ersättningen, 2500 kr.

Ersättningen fick de för den del av mynten som de hade grävt fram, 758 st. Silvervärdet + 1/8 förhöjning, därutöver fick de hittelön.

På märkliga omvägar har jag fått veta, att den ene Tomas familj använde sin del av hittelönen till att köpa en vacker kosterbåt som fick det passande namnet ”SKATTEN”.

Litteraturlista

- Ahlström, B. Almer, Y. Hemmingsson, Y: Sveriges mynt 1521 – 1977. Stockholm 1976.
- Appelgren, T.G: Gustav Vasas mynt. Stockholm 1933.
- Ericson, Lars: Johan III. Lund 2004.
- Girs, Aegius: Konung Johan III:s chrönika. Stockholm 1745.
- Henkel/Schöne: Emblemata. Stuttgart 1976.
- Lager, Birgitta: Stockholms befolkning på Johan III:s tid. Stockholm 1962.
- Lagerqvist, L.O: Svenska mynt under vikingatid och medeltid samt gotländska mynt. Stockholm 1970.
- Lagerqvist, L.O: Äldre vasatid. NM. XL. Stockholm 1995.
- Lagerqvist, L.O. Nathorst-Böös.E: Mynt och medaljer. Stockholm 1960.
- Levin, Astley: Beskrifning af Johan III:s mynt. NM. XI. Stockholm 1887.
- Odén, Birgitta: Rikets uppbörd och utgift. Statsfinanser och finansförvaltning under senare 1500-talet. Lund 1955.
- Söderberg, Johan: Inflation i 1500- och 1600-talets Sverige. Stockholm 1993.
- Tingström, Bertel: Svensk Numismatisk uppslagsbok. Stockholm 1972.

Bilaga 1

Inskriftsvarianter på Johan III:s öresmynt ingående i Solbergaskatten. Tingström typ 31.

Å.s. **IOHANNES.3.D G.S VECL.REX**
F.s. **MON NOVA STOK HOL**
Förekommer 1575

Å.s. **IOHANNES.3.D G.S VECL.REX**
F.s. **MON NOVA STOK HOL**
Förekommer 1576

Å.s. **IOHANNES.3.D G.S VECIE.REX**
F.s. **MON NOVA STOK HOL**
Förekommer 1575 – 77

Å.s. **IOHANNES.3.D G.S VECIE.REX**
F.s. **MON NOVK STOK HOL**
Förekommer 1575 felstavad

Å.s. **IOHANNES.3.D G.S VECIE.REX**
F.s. **MON NOVA REG S VEC**
Förekommer 1577

Å.s. **IOHANNES.3.D G.S VECL.REX**
F.s. **MON NOVA STOC HOL**
Förekommer 1590

Bilaga 2

Inskriftsvarianter på Johan III:s ½ öresmynt ingående i Solbergaskatten. Tingström typ 34.

:1 **IOHANNES.3.D.G.SVEC.REX
MONETA.NOVA.STOKHO**

:2 **IOHANNES.3.D.G.SVEC.REX
MONETA.NOVA.STOKHOL**

:3 **IOHANNES.3.D.G.SVECI.RX
MONETA.NOVA.STOKHOL**

:4 **IOHANNES.3.D.G.SVECI.REX
MONETA.NOVA.STOKHOL**

:5 **IOHANNES.3.D.G.SVEC.RX
MONETA.NOVA.STOKHO**

:6 **IOHANNES.3.D.G.SVEC.REX
MONETA.NOVA.STOC.HOL**

:7 **IOHANNES.3.D.G.SVECI.REX
MONETA.NOVA.STOC.HOL**

Bilaga 3

Inskriftsvarianter på Johan III:s ½ öresmynt ingående i Solbergaskatten. Tingström typ 35.

:1 IOHNNES . 3 . D . G . SVECI . REX
MONETA . NOVA . REG . SVEC

:2 IOHNNES . 3 . D . G . SVECI . REX
MONETA . NOVA . REG . SVECI

:3 IOHANN . 3 . D . G . SVECI . REX
MONETA . NOVA . REG . SVEC

:4 IOHANN S . 3 . D . G . SVEC . REX
MONETA . NOVA . REG . SVEC

:5 IOHANN S . 3 . D . G . SVEC . REX
MONETA . NOVA . REG . SVECI

:6 IOHANN S . 3 . D . G . SVECI . REX
MONETA . NOVA . REG . SVEC

:7 IOHANN S . 3 . D . G . SVECI . REX
MONETA . NOVA . REG . SVECI

:8 IOHANNES . 3 . D . G . SVECI . REX
MONETA . NOVA . REG . SVECE

:9 IOHANNES . 3 . D . G . SVECI . REX
MONETA . NOVA . REG . SVECIE

:10 IOHANNES . 3 . D . G . SVECE . REX
MONETA . NOVA . REG . SVEC

:11 IOHANNES . 3 . D . G . SVECE . REX
MONETA . NOVA . REG . SVECI

:12 IOHANNES . 3 . D . G . SVECIE . RX
MONETA . NOVA . REG . SVEC

:13 IOHANNES . 3 . D . G . SVECIE . RX
MONETA . NOVA . REG . SVECI

:14 IOHANNES . 3 . D . G . SVECIE . REX
MONETA . NOVA . REG . SVEC

:15 IOHANNES . 3 . D . G . SVECIE . REX
MONETA . NOVA . REG . SVECI

:16 IOHANNES . 3 . D . G . SVEC . REX
MONETA . NOVA . REG . SVEC

:17 IOHANNES . 3 . D . G . SVEC . REX
MONETA . NOVA . REG . SVECI

:18 IOHANNES . 3 . D . G . SVEC . REX
MONETA . NOVA . REG . SVECE

:19 IOHANNES . 3 . D . G . SVECI . RX
MONETA . NOVA . REG . SVEC

:20 IOHANNES . 3 . D . G . SVECI . REX
MONETA . NOVA . REG . SVEC

:21 IOHANNES . 3 . D . G . SVECI . REX
MONETA . NOVA . REG . SVECI

:22 IOHANNES . 3 . D . G . SVECI . REX
MONETA . NOVA . REG . SVECE

:23 IOHANNES . 3 . D . G . SVECI . REX
MONETA . NOVA . REG . SVECIE

:24 IOHANNES . 3 . D . G . SVECIE . RX
MONETA . NOVA . REG . SVEC

:25 IOHANNES . 3 . D . G . SVECIE . RX
MONETA . NOVA . REG . SVECI

:26 IOHANNES . 3 . D . G . SVECIE . RX
MONETA . NOVA . REG . SVECIE

:27 IOHANNES . 3 . D . G . SVECIE . REX
MONETA . NOVA . REG . SVEC

:28 IOHANNES . 3 . D . G . SVECIE . REX
MONETA . NOVA . REG . SVECI

Tabell 2

Johan III:s halvören ingående i Solbergaskatten fördelade på varianter av Tingströms typ 34 och 35.

År	Antal	:1	:2	:3	:4	:5	:6	:7	:8	:9	:10	:11	:12	:13	:14	:15	:16	:17	:18	:19	:20	:21	:22	:23	:24	:25	:26	:27	:28	Obest.									
1575	31	4	24			1																																	
	100%	12,9	77,4			3,2																																	
1576	47	2	19	26																																			
	100%	4,2	40,4	55,3																																			
1577	165	8	5	139																																			
	100%	4,8	3,0	84,2																																			
1578	229																																						
	100%																																						
1579	160																																						
	100%																																						
1580	139																																						
	100%																																						
1581	300																																						
	100%																																						
1582	141																																						
	100%																																						
1583	206																																						
	100%																																						
1584	106																																						
	100%																																						
1585	127																																						
	100%																																						
1586	48																																						
	100%																																						
1587	122																																						
	100%																																						
1588	31																																						
	100%																																						
1589	7																																						
	100%																																						
1590	7																																						
	100%																																						
1592	1																																						
	100%																																						
		Obestämbara Johan III																																					
		Tingström typ 34 2 st. typ 35 22 st.																																					